

Hanuš, Martin; Grznár, Peter; Hladíková, Katarína; Budaj, Marek; Čurný, Marián

**Výsledky archeologického výskumu Kostola sv. Petra a Pavla v Holíciach, okr.
Dunajská Streda**

Archaeologia historica. 2008, vol. 33, iss. [1], pp. 297-319

ISBN 978-80-7275-076-4

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140765>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Výsledky archeologického výskumu Kostola sv. Petra a Pavla v Holiciach, okr. Dunajská Streda

MARTIN HANUŠ – PETER GRZNÁR – KATARÍNA HLADÍKOVÁ – MAREK BUDAJ
– MARIÁN ČURNÝ

Abstrakt: Autori v článku predstavujú výsledky archeologického výskumu Kostola sv. Petra a Pavla v Holiciach, vyvolaného obnovou objektu v roku 2006. Preskúmané bolo presbytérium kostola a v exteriéri priestor pozdĺž obvodových múrov. Historický terén v presbytériu bol v 1. pol. 18. stor. značne narušený a nebola tu zistená staršia stredoveká architektúra. Výskum v exteriéri odkryl zaniknutú stredovekú sakristiu, ako i torzá ďalších dvoch murív, ktorých interpretácia zostáva čiastočne otvorená. Doložený bol prikostolný cintorín, pričom boli zachytené dva hroby v superpozícii s múrmi presbytéria a lode kostola. Nálezová situácia potvrdzuje predpoklad existencie staršieho kostola, resp. staršej románskej fázy objektu. V ďalšej časti článku sa autori venujú analýze nálezov mincí a bohatého súboru stavebnej keramiky. Z výskumu pochádza v rámci slovenskej medievalistiky ojedinelý nález reliéfne zdobenej dlaždice.

Kľúčové slová: Archeologický výskum – sakrálna architektúra – stredovek – numizmatika – stavebná keramika.

Results of Archaeological Research into the Church of Sts. Peter and Paul in Holice, Dunajská Streda District

Abstract: The authors present the results of archaeological research into the Church of Sts. Peter and Paul in Holice, associated with the renovation of the building in 2006. The church presbytery and a space along the peripheral walls were explored in the course of the work. The historical terrain upon which the presbytery stands sustained serious damage in the first half of the 18th century and no medieval architecture has been excavated there. Research in the church exterior revealed a medieval sacristy as well as fragments of two other constructions, the interpretation of which remains partially open. The existence of a graveyard was confirmed, with two graves found where the presbytery walls and the church nave overlapped. This location supports speculation that an older church, or a Romanesque core of the building, may have once existed. The following section of the article is dedicated to an analysis of the finds of coins and a rich collection of building ceramics. The research also produced a unique relief-decorated tile, rare in the context of Slovak medieval archaeology.

Key words: Archaeological research – sacred architecture – Middle Ages – numismatics – building ceramics.

V roku 2006 uskutočnil Pamiatkový úrad SR pod vedením Mgr. E. Hraškovej archeologický výskum Kostola sv. Petra a Pavla v Holiciach.* Výskum bol vyvolaný výmenou dlažby v presbytériu a sanáciou obvodových murív kostola. Archeologicky bol preskúmaný interiér presbytéria a v exteriéri priestor pozdĺž obvodových múrov.

Holice, situované v centrálnej časti Žitného ostrova, patrili k Bratislavskému komitátu, neskôr stolici. Vyvinuli sa pravdepodobne z trhových miest a starých dedín, existujúcich už pred tatárskym vpádom (Žudel 1984, 39–40). Najstaršie zachované písomné zmienky týkajúce sa Holíc pochádzajú z obdobia okolo polovice 13. storočia, kedy sa spomínajú ako osada Gala. Od 14. storočia získavajú hospodárske, administratívne a súdne výsady. V roku 1446 kráľ Matej Korvín zriaďuje osobitné samosprávne územie pod názvom sedes Gelle, ktorého centrom sa stávajú Holice. Do novozriadenej stolice patrilo približne osemnásť okolitých osád. Správu Holickej stolice zabezpečoval úradník menovaný bratislavským županom. V 18. storočí prestali privilégia platiť, čím Holice klesli na úroveň poddanskej dediny (Sokolovský 2002, 173–174; Vlastivedný slovník 1977, 425).

Kostol svätého Petra a Pavla (obr. 1, 2) sa nachádza v centre obce na miernej vyvýšenine v nadmorskej výške 121 m n. m. Dispozične ho tvorí jednolodový objekt na východnej strane ukončený polygonálnym presbytériom a na západnej strane dvojvežovým priečelím (obr. 5). Z románskeho obdobia sa v exteriérovej a interiérovej časti kostola zachovalo viacero architektonických detailov. K najzachovalejším reliktom románskeho slohu patria okná vo vežiach priečelia, zuborez nachádzajúci sa na dvojveží i po obode presbytéria a sedilie,

* Za vytvorenie priaznivých podmienok na realizáciu výskumu a za spoluprácu ďakujeme P. Myjavcovi a J. Cánimu.

Obr. 1. Holice, Kostol sv. Petra a Pavla. Foto M. Hanuš.

Abb. 1. Holice, Peter und Paulkirche. Foto M. Hanuš.

situované na južnej stene presbytéria. V tomto priestore sa nachádza jediné čiastočne zachované, avšak zaslepené gotické okno s dekoratívnou kružbou, umiestnené nad vchodom do sakristie. Loď kostola je zaklenutá troma poľami valenej krížovej klenby. Presbytérium je v súčasnosti ukončené rebrovou krížovou klenbou s kruhovým svorníkom. V západnej časti interiéru lode sa nachádza empóra. K južnému múru presbytéria sa pripája baroková sakristia. V exteriéri kostola sa nachádza románska krstiteľnica (Novák 2004).

Pôvodný neskororománsky kostol bol postavený pravdepodobne v prvej polovici 13. storočia (Súpis pamiatok 1967, 413). V roku 1981 sa pri príležitosti chystanej obnovy uskutočnil na kostole architektonicko-historický výskum pod vedením bádateľov A. Leixnera a J. Pakana (1981). Autori výskumu predpokladajú, že loď bola pôvodne plochostropá (1981, 21), resp. podľa iných bádateľov (Balázsová 1999, 43) sa spôsob primárneho zaklenutia už určiť nedá. Na základe dvoch vertikálnych dilatačných škár nachádzajúcich sa v západnej časti severného a južného múru lode kostola, A. Leixner a J. Pakan (1981, 20) uvažujú o dvoch stavebných románskych fázach. Výskumom z roku 1981 sa zistilo, že kostol mal v tomto období pravdepodobne dva vstupy, hlavný portál na západnej strane a bočný

Obr. 2. Holice, Kostol sv. Petra a Pavla. Foto M. Hanuš.

Abb. 2. Holice, Peter und Paulkirche. Foto M. Hanuš.

na južnej strane, ktorý pravdepodobne zanikol v čase výstavby južnej barokovej sakristie. V literatúre (Balázsová 1999, 48–62; Leixner–Pakan 1981, 20) sa uvažuje s prestavbou kostola v poslednej tretine 14. stor., resp. začiatkom 15. stor., ktorej výsledkom mala byť výstavba polygonálneho presbytéria s rebrovou klenbou s lunetami, vyhotovenie fresiek v presbytériu a osadenie pastofória. Výrazný zásah predstavuje neskororenesančná, resp. ranobaroková úprava, ktorá prebehla pravdepodobne okolo roku 1633. Celková dispozícia kostola však ostala nezmenená. V tomto období bola loď zaklenutá novou klenbou, ktorú A. Leixner a J. Pakan (1981, 31) datujú do prvej polovice 17. storočia, ďalej bola postavená nová sakristia na južnej strane presbytéria a pravdepodobne zaniká staršia severná sakristia ako aj južný portál. Podľa literatúry boli v exteriéri pristavané nové oporné piliere (Balázsová 1999, 63–65) musíme však upozorniť, že na vyobrazení J. Könyökyho z roku 1878 (Balázsová 1999, obr. 128) zobrazujúceho kostol zo severozápadu sú oporné piliere viditeľné iba na presbytériu, avšak na lodi chýbajú. Ďalšími úpravami prešla architektúra kostola v druhej polovici 19. stor. pri neogotickej prestavbe. Neogotické úpravy sa prejavili najmä v presbytériu vyhotovením novej klenby, prípor a polopilierov víťazného oblúka. Výraznejšie zásahy sa prejavili aj v exteriéri úpravou západnej fasády a horných okien veží, čím sa zničili viaceré architektonické detaily a omietkové vrstvy (Balázsová 1999, 67–70). Do tejto etapy možno pravdepodobne zaradiť aj vybudovanie spomínaných oporných pilierov pripájajúcich sa k severnému a južnému múru lode kostola.

Výsledky výskumu interiéru presbytéria (M. Hanuš – K. Hladíková)

Pri výskume interiéru presbytéria bola najprv vytýčená sonda SI/06 (2,5×1,5 m), pomocou ktorej sme sa zorientovali v stratigrafii. Na základe získaných poznatkov sa ďalej postupovalo v odkryve zvyšnej plochy. Ako nultý bod bola zvolená úroveň vymieňanej dlažby (121,72 m n.m.). Presbytérium bolo preskúmané po spráshové podlažie v sonde SI/06

(–150 cm) a v zisťovacom reze R6 (–175 cm). Zvyšný priestor bol odkrytý do hĺbky danej projektom výmeny dlažby –50 cm. Počas výskumu sa ponechali viaceré kontrolné bloky, ktoré boli na záver taktiež rozobrané (obr. 3).

Stratigrafia presbytéria

Archeologickým výskumom sa zistilo, že v presbytériu došlo v priebehu 18. až 20. storočia k osemnásobnej výmene a opravám dlažby. Zachytené dlážky, navrstvované od hĺbky –57 cm až po súčasnú úroveň, tvorili maltové lôžka s negatívnymi odtlačkami zväčša po tehlovej dlažbe. Medzi jednotlivými maltovými lôžkami sa nachádzali rôzne sutové a vyrovnávacie vrstvy. Zvlášť výrazná bola 13 cm hrubá vrstva piesku a štrku (K11, max hĺ. –45 cm), ktorá sa nachádzala na ploche celého presbytéria s výnimkou priestoru polygónu. K častým výmenám dlažieb a vyrovnávaniu úrovne dochádzalo kvôli poklesu a miestami i lokálnemu prepadu dlážok. Príčinou tohto problému bola hrubá vrstva sypkej nezhutnenej hliny (K22), obsahujúca značné množstvo fragmentov ľudských kostí, na ktorú sa dlažby postupne navrstvovali. Sypká vrstva vyplňala priestor takmer celého presbytéria a ako sa ukázalo, prekrývala kryptu č. 2, zachytenú v juhozápadnej časti presbytéria. Vznik vrstvy zrejme súvisí s veľkou úpravou presbytéria a výstavbou krypty č. 2. Na základe relatívno-chronologických vzťahov a nálezového materiálu ju datujeme do 1. pol. 18. storočia. V tejto súvislosti spomeňme údaj z vizitácie holickej farnosti z roku 1781, kde sa uvádza obnova kostola v roku 1720 (originál vizitácie je uložený na farskom úrade v Holiciach, za konzultáciu ďakujeme Mgr. M. Maloveckej, Ph.D.). Pod sypkou vrstvou K22 bolo v sonde SI/06 v hĺ. –150 cm zachytené sprasované podložie.

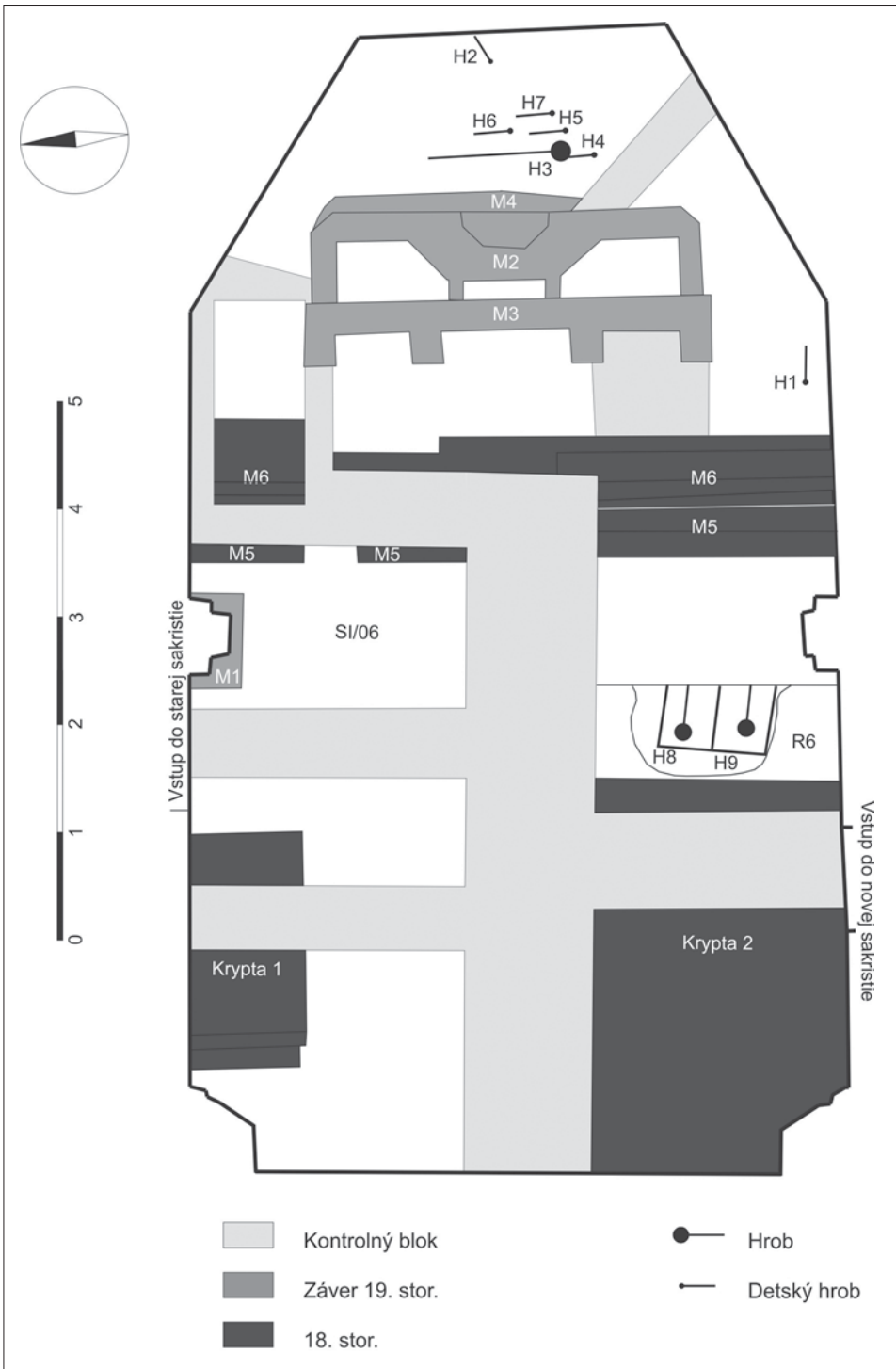
Pri vzniku vrstvy K22 boli zlikvidované všetky staršie stredoveké dlažby. Značné množstvo fragmentov ľudských kostí, ktoré vrstva obsahovala, poukazuje na existenciu starších zničených hrobov. V priestore polygonálneho uzáveru oddeleného schodmi (M5, M6) od zvyšnej nižšej časti presbytéria bola zistená obdobná stratigrafická sekvencia, avšak navrstvovaná vo vyššej nivelete. V tomto priestore sa podarilo zachytiť pravdepodobne aj torzá starších stredovekých maltových dlažieb. Ide o tri 1 až 2,5 cm tenké hladké maltové vrstvy bez stôp po odtlačkoch dlaždíc (K405 hĺ. –47 cm, K407 hĺ. –54 cm, K409 hĺ. –60 cm). Existenciu stredovekých tehlových dlažieb zase dokladajú nálezy hladkých dlaždíc v sypkej vrstve (K22), ako i nález reliéfne zdobenej dlaždice, sekundárne použitej pri výstavbe schodov M6 (pozri stať o stavebnej keramike).

Historická architektúra

Najstaršiu zistenú architektúru predstavuje rozsiahla krypta č. 2 (šírka 220 cm), odkrytá v juhozápadnej časti presbytéria (obr. 3). Krypta orientovaná západo-východným smerom presahuje do lode kostola, kde možno predpokladať jej vstup. Vybudovaná bola z jedného typu tehál z neželezitej hliny žltej farby, kladených na maltu (pozri stať o stavebnej keramike). Výstavbu krypty datujeme na základe relatívno-chronologických vzťahov do 1. pol. 18. storočia.

V severozápadnej časti presbytéria bola odkrytá mladšia a menšia krypta č. 1. (šírka: 115 cm, dĺžka: 200 cm, obr. 3). Krypta je orientovaná východo-západným smerom, vstup má z východnej strany. Vybudovaná bola z tehál rôznych formátov kladených na hlinu. Od hĺbky –103 cm bol západný a južný obvodový múr krypty zdvojený. Na základe stratigrafických pozorovaní môžeme kryptu datovať do 2. pol. 18. stor. Krypta nebola počas výskumu otvorená. V novej dlažbe sa ponechal otvor umožňujúci jej neskoršie preskúmanie.

Na severnej obvodovej stene presbytéria, pri triumfálnom oblúku nad kryptou č. 1 sa nachádza epitaf z roku 1633 venovaný pamiatke Zuzane Morozc de Beketfalva, odpočívajúcej „pod týmto chladným mramorom“. Epitaf však vzhľadom na uvedený rok nemožno dať do súvisu ani s jednou z krypt. Vo vyššie spomínanej vizitácii z roku 1781 sa uvádzajú obidve krypty. Krypta č. 1 na „pravom boku je pripravená pre zosnulých farárov schopná pojať ešte jedno mŕtve telo“ a druhá krypta (č. 2) „na ľavom boku je schopná pojať okolo desať tiel“.

Obr. 3. Geodetické zameranie presbytéria. Zameral OGD PÚ SR Bratislava.

Abb. 3. Geodätische Vermessung des Presbyteriums. Vermessung durchgeführt von der Abteilung für graphische Dokumentation des Denkmalmates der Slowakei (OGD PÚ SR) Bratislava.

V texte vizitácie sa ďalej uvádza, že krypty boli uzatvorené, nakoľko ani jedna nemohla byť upravená podľa hygienických podmienok stanovených nariadením Jozefa II. z roku 1780.

Vo východnej časti presbytéria sa zachytili schody oddeľujúce oltárovú časť presbytéria (obr. 3). Zachytené boli dve fázy schodov v superpozícii. Staršie schody (M6) boli dvojestupňové, vybudované zo sekundárne použitých gotických tehál rôznych formátov a ležali na prvej dlažbe (K18) prekrývajúcej kryptu č. 2. Rámcovo ich datujeme do 1. pol. 18. storočia. Mladšiu fázu (M5) dosadajúcu čiastočne na staršie schody predstavoval jednostupňový schod položený na druhej dlažke (K14), vybudovaný zo sekundárne použitých tehál tzv. dlaždicovitého formátu (pozri stať o stavebnej keramike). Vo vizitácii z roku 1781 sa spomína, že na prístup k oltáru vtedy slúžil jediný schod.

V priestore polygónu presbytéria sa zachytili dve pozoruhodné tehlové konštrukcie (M2 – dĺžka: 360 cm, šírka 30 cm, M3 – dĺžka: 380 cm, šírka: 30 cm, M4, obr. 3). Konštrukcie boli vzájomne previazané, pričom západná časť (M3) bola založená hlbšie. Murovaný objekt vzhľadom na to, že sa nachádzal v priestore pod oltárom, interpretujeme ako základ oltárnej menzy. Štyri výbežky vybiehajúce z konštrukcie smerom na západ by mohli súvisieť so symbolikou štyroch evanjelií, resp. evanjelistov. Polygonálne sformovaný schodík na východnej strane konštrukcie zase najskôr slúžil pre prístup ku svätostánku zo zadnej strany oltára. Konštrukcie boli vybudované z tehál viacerých formátov, pričom použité boli najmä tehly signované písmenami SV (Somorja Város – Mesto Šamorín), vyrábané na prelome 19. a 20. stor. (pozri stať o stavebnej keramike).

Pri výskume na ploche presbytéria boli zachytené stavebné jamy a základy (M1, obr. 3) pre prípoje klenby. Základy narušovali najmladšie vrstvy, obsahujúce grajciar z roku 1879, čo dokazuje, že v presbytériu došlo koncom 19. storočia k výmene, resp. oprave klenby, ako možno doposiaľ vidieť v neogotickom slohu.

V severnej obvodovej stene presbytéria sa podarilo lokalizovať zamurovaný vstup do starej asanovanej sakristie (obr. 3). Pri zamurovaní vstupu boli použité aj tehly využité pri výstavbe staršej krypty č. 2, čo by mohlo poukazovať na zhodné datovanie a súvislosť so spomínanou renováciou kostola v roku 1720.

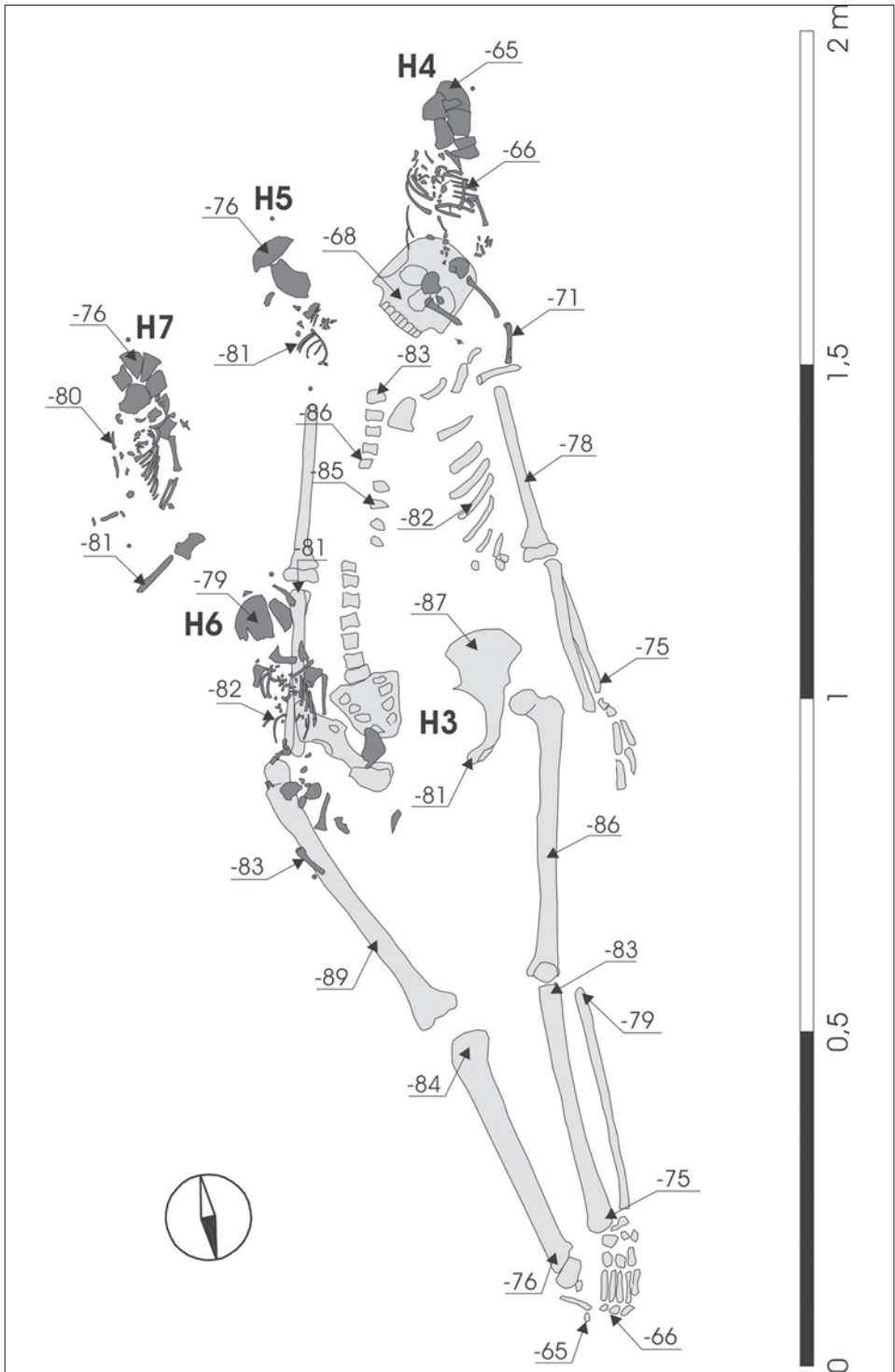
V južnej obvodovej stene presbytéria, východne od vstupu do súčasnej sakristie (obr. 3), bola po osekání omietok kvôli sanácii múrov viditeľná škára vytvárajúca nárožie. Horizontálna časť škáry sa nachádzala na úrovni vedľa situovaných sedílií, čo by mohlo poukazovať na existenciu ďalších sedílií na tomto mieste, zničených pri výstavbe vstupu do novej sakristie.

Pochovávanie v presbytériu

Pri úprave presbytéria začiatkom 18. stor. došlo (ako už bolo spomenuté) k výraznému zničeniu staršieho terénu. Sypká vrstva K22 obsahujúca veľké množstvo fragmentov, ako i celých ľudských kostí poukazuje na hroby zničené pri tomto zásahu.

Výskumom bolo odkrytých 9 viac-menej nenarušených hrobov (obr. 3). V šiestich prípadoch ide o detské hroby, pravdepodobne novorodencov, koncentrujúce sa v priestore okolo oltárnej menzy (H1 – orientácia: Z–V, H2 – orientácia: JZ–SV, H4–H7 – orientácia J–S, uložené v rozsahu –46 až –83 cm). V tesnej subpozícii s detskými hrobmi H4–H7 sa nachádzal hrob dospelého jedinca H3 orientovaný zhodne smerom J–S (hĺ: –68 až –89 cm, obr. 4). Hrobové jamy detských hrobov, ako i dospelého jedinca neboli čitateľné, avšak vzhľadom k tomu, že medzi deťmi a dospelým jedincom sa nachádzala vrstva hliny, predpokladáme, že ich pohreby spolu nesúvisia. V prospech tejto interpretácie jasne hovorí aj detský hrob č. 4, prekrývajúci tvár dospelého jedinca. Pozoruhodným je plytké uloženie hrobov. Z hrobov nepochádza žiaden sprievodný materiál a možno ich datovať len rámcovo do obdobia novoveku.

V zisťovacom reze (R6) bol čiastočne zachytený hrob dvoch jedincov uložených v drevených rakvách v spoločnej hrobovej jame, zahĺbenej až do podlažia (hĺ. –196 cm). Jedinci boli orientovaní západovo-východným smerom. Severne situovaný jedinec mal dochované

Obr. 4. Hroby č. 3-7 v presbyteriu. Kresba F. Jaško, M. Hanuš.
 Abb. 4. Gräber Nr. 3-7 im Presbyterium. Zeichnung F. Jaško-M. Hanuš.

vlasý, v ktorých sa nachádzali fragmenty medených drôtikov, pričom niektoré drôtičky mali tvar kvetu. Pravdepodobne ide o pohrebnú korunu, resp. veniec, ktorý sa zvykol dávať do hrobu najmä slobodným dievčatám a chlapcom, takpovediac ako koruny cnosti. Prvé doklady o pohrebných vencoch pochádzajú z hrobov šľachtických detí v 16. stor. (Rupp 1995, 226–227). Z hrobu ďalej pochádza malá ihlica. Dvojhrob datujeme na základe sprievodných nálezov, ako i stratigrafickej pozície do obdobia staršieho novoveku.

Počas výskumu interiéru presbytéria bol získaný bohatý súbor stavebnej keramiky, fragmentov rôznofarebného tabuľového skla, železných predmetov – predovšetkým stavebných kovaní, malý súbor úžitkovej keramiky z obdobia včasného stredoveku (1ks) až novoveku a nálezy 3 mincí (pozri stať o minciach).

Výskum v exteriéri kostola (P. Grznár)

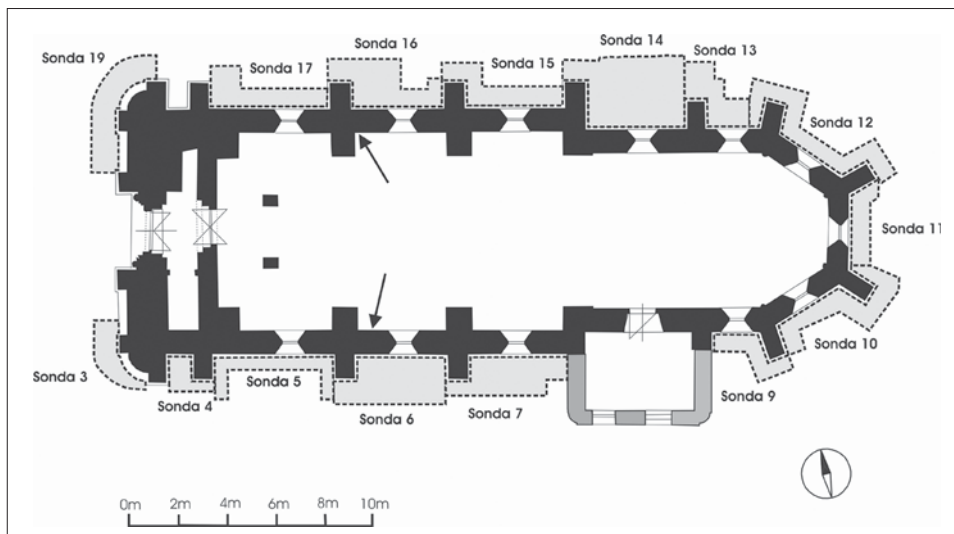
Výskum exteriéri Kostola sv. Petra a Pavla v Holiciach sa uskutočnil počas výkopových prác realizovaných v súvislosti s odvlhčením základov kostola. Po obvode architektúry bolo nutné vykopať asi 50 cm širokú ryhu do hĺbky základovej škáry kostola. Pozdĺž múrov kostola bolo umiestnených 15 sond, vymedzených opornými piliermi (obr. 5). Nultý bod výskumu bol zvolený totožne s výskumom interiéru presbytéria. Úroveň súčasného terénu v exteriéri kostola je cca –20 cm pod zvoleným bodom.

Výskum prikostolného cintorína

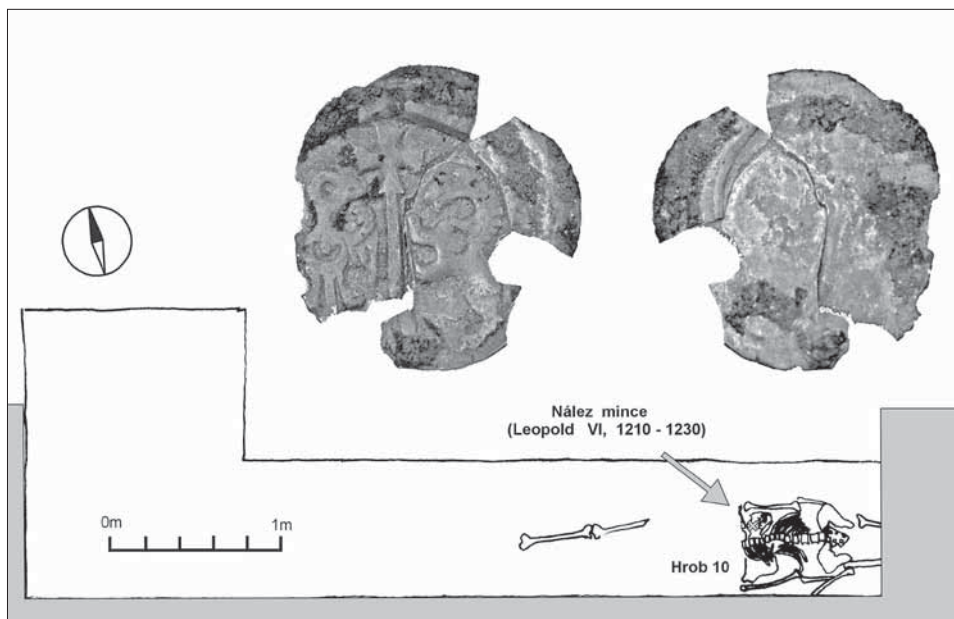
Počas výskumu bolo zachytených 16 hrobov orientovaných západovo-východne. Kostrové pozostatky boli odkryté v rôznej hĺbke oscilujúcej v rozmedzí od –110 cm až –206 cm. Dochovanosť kostrového materiálu, čo sa týka kompletnosti ľudských skeletov, bola nízka, čo súvisí s predpokladaným dlhým časovým horizontom využívania prikostolného cintorína a s tým súvisiacou veľkou hustotou pochovávaní v uvedenom priestore. Hustota pohrebov a početné superpozície mali rovnako za následok nečitateľnosť hrobových jám. Názna hrobovej jamy a pozostatky drevenej truhly v primárnej polohe boli zistené iba v prípade čiastočne odkrytého hrobu č. 1 v sonde 6. Uvedený hrob neznámeho datovania mal ako jediný severo-južnú orientáciu. Jeho dochovanie umožnila značná hĺbka uloženia tela – zhruba –210 cm. Na prikostolnom cintoríne sa našli v sonde 16 pálené tehly uložené plocho vedľa seba v hĺbke –85 cm, vylučujúce ich využitie pri úprave dobovej úrovne terénu. Tehly sa nachádzali v susedstve styku základu múru architektúry neznámej funkcie (obr. 9) so severným obvodovým múrom lode. Tieto nálezy možno interpretovať ako súčasť hrobovej výbavy (ústna informácia Mgr. M. Čurného) a v uvedenom prípade ich možno spojiť s hrobom č. 14, ktorý ich prekryval. Datovanie hrobových nálezov vzhľadom na povahu pohrebného rítu v období stredoveku je problematické. Výnimku tvorí hrob č. 10 v sonde 17, kde sa v oblasti ľavej lopatky našla minca – viedenský fenig Leopolda VI. (1210–1230) (obr. 6, pozri stať venovanú nálezom mincí). K ďalším, relatívne datovaným hrobom patria kostrové pozostatky hrobu č. 2 v sonde 15 a hrob č. 7 v sonde 11. Jedinec v hrobe č. 2 (obr. 7) mal západovo-východnú orientáciu. Ľudský skelet bol vo svojej pozdĺžnej osi narušený výstavbou severného múru lode kostola (!). Obdobnú superpozíciu možno pozorovať i v prípade druhého spomínaného hrobu. Fragmentárne pozostatky kostí dolných končatín hrobu č. 7 (obr. 8) sú sekundárne narušené múrom polygonálneho presbytéria (!). Obidva hroby možno relatívne datovať pred výstavbu uvedených architektúr.

Výskum architektúry

Sondážny výskum exteriéri kostola sa týkal základov lode, presbytéria a dvojvežia kostola, ako aj popisu a dokumentácií novoobjavených architektúr. Základ lode a presbytéria kostola, o ktorých sa uvažuje ako o dvoch fázach kostola (Leixner–Pakan 1981, 20), vykazuje podobný spôsob murovania. Základ je tvorený hrubým lomovým kameňom spájaným maltou s rozmermi do veľkosti cca 20×30 cm. Výnimku vo veľkosti použitého stavebného materiálu predstavuje nález veľkých blokov kameňa v základe oporného piliera presbytéria ležiaceho

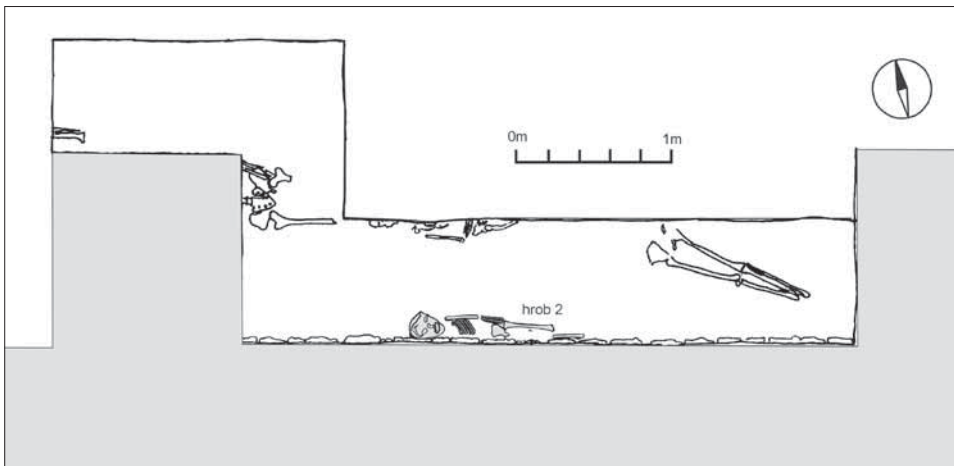

Obr. 5. Holice, pôdorys Kostola sv. Petra a Pavla s vyznačením exteriérových sond. Leixner-Pakan 1981, upravil P. Grznár.
 Abb. 5. Holice, Grundriß der Peter und Paulkirche mit Einzeichnung der Außensonden.

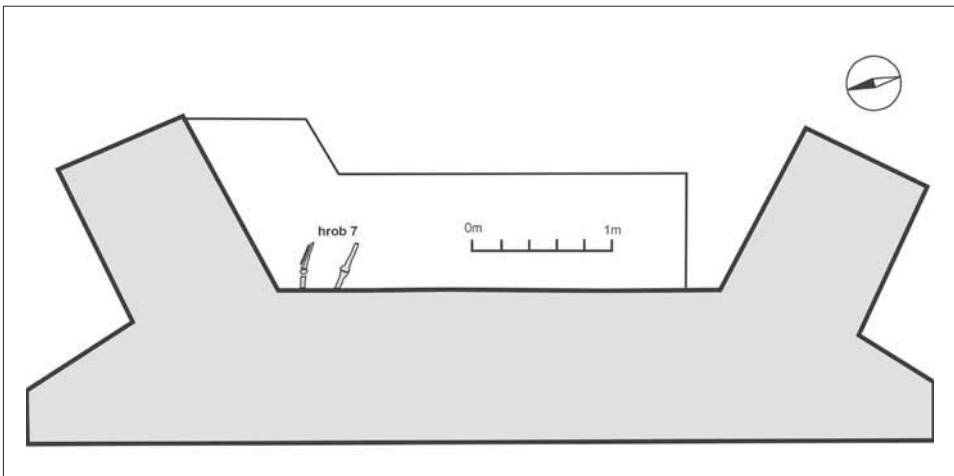
Obr. 6. Nález mince z prvej polovice 13. stor. v hrobe č. 10 (sonda 16). P. Grznár. Foto S. Pjatek.
 Abb. 6. Münzfunde aus der ersten Hälfte des 13. Jhdts. In Grab Nr. 10 (Sonde 16). Foto S. Pjatek.

južne od pozdĺžnej osi kostola (obr. 5). Ide o tri neopracované kamene, z ktorých najväčší mal merateľný rozmer cca 60×30 cm. Bloky kameňa svojou hmotou vystupovali pred „líc“ základu. Hĺbka základovej škáry lode sa pohybuje v rozmedzí –161 cm až –192 cm, presbytéria –170 cm až –188 cm a severnej veže kostola okolo –247 cm od zvolenej nivelety. Dilatačná škára (obr. 5), ktorú uvádzajú vo svojom výskume A. Leixner a J. Pakan (1981, 20) a ktorej priebeh možno sledovať až do podkrovnej časti architektúry, sa potvrdila aj v základovej časti južného a severného muriva lode (!). Dilatačná škára je situovaná v múre lode v sonde

Obr. 7. Superpozícia hrobu č. 2 a severného obvodového múru lode (sonda 15). Kresba P. Grznár.

Abb. 7. Superposition von Grab Nr. 2 und der nördlichen Außenmauer des Schiffes (Sonde 15). Zeichnung P. Grznár.

Obr. 8. Superpozícia hrobu č. 7 a múru presbytéria (sonda 11). Kresba P. Grznár.

Abb. 8. Superposition von Grab Nr. 7 und der Wand des Presbyteriums (Sonde 11). Zeichnung P. Grznár.

6 a 16 (obr. 12). Základové murivo v sonde 6 východne a západne od dilatácie sa prejavuje odlišnou niveletou základovej škáry. Západná časť je založená do hĺbky -192 cm a východná do hĺbky -161 cm. Nadzákladová časť architektúry kostola je vybudovaná z tehál.

Počas archeologického výskumu sa podarilo objaviť aj časti základových konštrukcií doposiaľ neznámych architektúr. Pozdĺž južného obvodového múru lode v priestore sondy 6 a 7 bol zistený plytko založený múr obdĺžnikového pôdorysu, ktorý bol v strednej časti sekundárne predelený výstavbou oporného piliera (obr. 10). Nakoľko je predpoklad, že obe časti múru tvorili v minulosti jeden celok, dajú sa pôvodné pôdorysné rozmery určiť asi na 380×60 cm. Od južnej steny lode kostola ho oddeľuje škára o šírke 4 až 10 cm. Základ múru je vybudovaný z dvoch riadkov lomového kameňa spájaných hlinou so základovou škárou v hĺbke okolo -115 cm. Na uvedené dva až tri riadky kamenného základu je v troch riadkoch postavený tehlový múr, spájaný maltou. Bočné steny múru sú lícované zo všetkých štyroch strán, čo poukazuje na to, že múr tvoril v uvedených pôdorysných rozmeroch samostatnú funkčnú architektúru. Účel plytko založeného múru možno podľa nás spájať s predpokla-

danou existenciou južného románskeho portálu (Leixner–Pakan 1981, 11), situovaného v tejto časti. Tento fakt podporuje umiestnenie múru v osi zaniknutého vstupu. Vzhľadom na značnú výšku odkrytého oblúka románskeho portálu, uvažujeme o interpretácii uvedeného múru ako základu schodíkov, resp. schodu vstupu. Tehly múru sú na základe vyhotovenia (pozri stať o stavebnej keramike) datované do obdobia stredoveku. Múr bol počas výskumu rozobraný z dôvodu nutnosti osadenia sanačnej fólie.

Ďalší fragment neznámej architektúry bol zistený pri severnej obvodovej stene lode kostola v sonde 16 (obr. 9). Ide o základ múru, ktorého pozdĺžna os sa v kolmom smere napája na múr lode. Múr má šírku cca 70 cm, dĺžku 200 cm a vo svojej severnej časti pokračuje v neskúmanej ploche severne od kostola. Možno na ňom rozoznať dve fázy. Staršia fáza múru hraničí so severnou stenou sondy 16 a využíva ako stavebný materiál tehly datované do románskeho obdobia (tzv. plevovky). Na ňu sa južným smerom pripája mladšia fáza, ktorá je vyhotovená z kameňa spájaného maltou a je k lodi kostola pristavaná. Koruna múru sa objavuje v hĺbke –62 cm, základová škára nebola zistená pre plytký výkop sondy. Múr bol ponechaný *in situ* bez rozoberania jeho hmoty.

Počas výskumu pri severnej stene presbytéria kostola boli zistené základové časti prístavby interpretovanej z písomných prameňov ako známa sakristia, ktorej zánik sa predpokladá v 17. stor. (Balázsová 1999, 63–65) (pozri stať o výskume interiéru presbytéria). Zo sakristie boli v sonde 14 odkryté dva múry so severo-južnou orientáciou (obr. 11). Východný z uvedených múrov sa pripája na oporný múr presbytéria, západný priamo k stene presbytéria. Oba základové múry využívajú ako stavebný materiál lomový kameň spájaný maltou a majú obdobný charakter ako základové murivo architektúry presbytéria, resp. lode. Západný múr sakristie vo svojej dochovanej korune prechádza do tehlového múru, z ktorého je čiastočne dochovaný jeden riadok. Dá sa preto usudzovať, že nadzemná architektúra zaniknutej sakristie bola vystavaná rovnako ako kostol z tehál. Na obvodovom múre presbytéria sú viditeľné špalety zamurovaného vstupu do zaniknutej sakristie. V priestore interiéru zaniknutej sakristie s vnútornou svetlosťou 3,5 m, bola v primárnej polohe zistená dlažba z diagonálne umiestnených pálených dlaždíc štvorcového tvaru datovaná do 15. stor. (pozri stať o stavebnej keramike). Niveleta odkrytej dlažby sa pohybuje v rozmedzí –51 až –66 cm.

Numizmatický význam nálezu mincí (M. Budaj)

Popis mincí:

1. Uhorsko, napodobenina viedenského fenigu. Typ ako Koch 1994, tab. 25/XV, priemer 12×11,5 mm, váha 0,38 g (interiér presbytéria – K403).
2. Dolné Rakúsko, Leopold VI. (cca 1210–1230), Viedeň, fenig. Typ ako Koch 1994, B 114 (exteriér – sonda 17, hrob č. 10).
3. Rakúsko, Albrecht II. (1330–1358), Viedeň, fenig. Typ ako Koch 1994, B 241, priemer 14 mm, váha 0,73 g (interiér presbytéria – K436).
4. Rakúsko-Uhorsko, František Jozef I. (1848–1916), Viedeň, grajciar 1879. Typ ako Moravec 1990, s. 36, č. 44/3 (interiér presbytéria – K6).

Všetky štyri objavené mince v Holiciach môžeme rozdeliť do dvoch základných chronologických skupín. Jednu tvoria originálne rakúske fenigy z 13.–14. storočia a ich uhorská napodobenina a druhú grajciar Františka Jozefa I. z roku 1879. Výskyt originálnych rakúskych fenigov na území dnešného Slovenska nie je ničím výnimočným, pretože uvedené razby výrazne zasiahli do jeho menových pomerov. Napriek tomu, že ich prvý prienik na naše územie môžeme evidovať už od 70.–90. rokov 12. storočia, ich zvýšený výskyt je doložený až po roku 1230 (Hunka 1998, 258–259). S masovým prúdením viedenských fenigov však môžeme počítať pravdepodobne až po roku 1261, kedy bol medzi uhorským kráľom Belom IV. (1235–1270) a česko-rakúskym kráľom Přemyslom Otakarom II. (1251–1276) ukončený dlhotrvajúci vojnový konflikt (Hóman 1916, 367). Mierové obdobie totiž oveľa viac

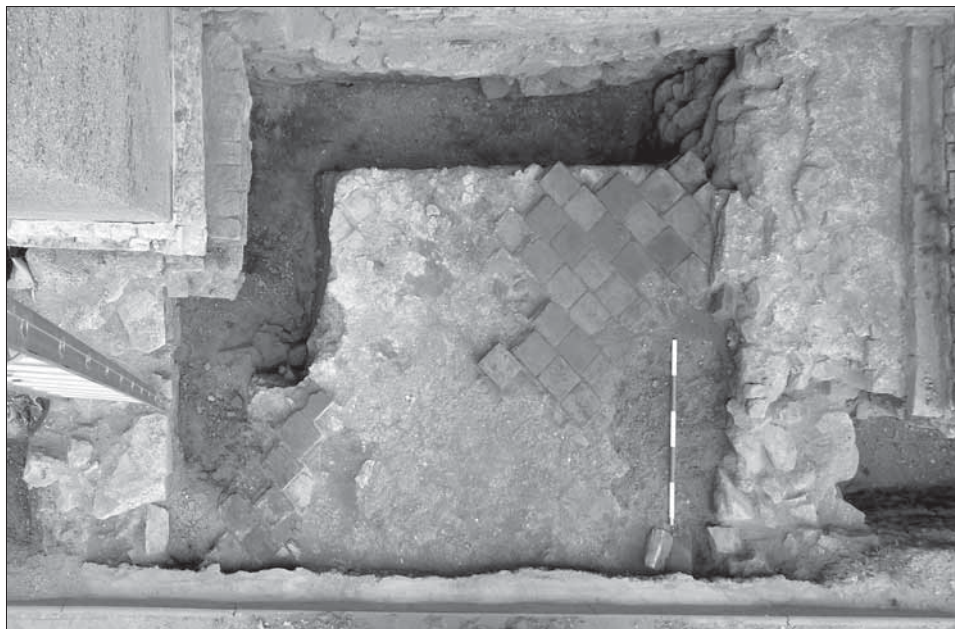
Obr. 9. Architektúra neznámej funkcie pristavaná k severnému múru lode (sonda 16). Foto P. Grznár.

Abb. 9. An die Nordwand des Schiffes angebaute Architektur unbekannter Funktion (Sonde 16). Foto P. Grznár.

Obr. 10. Nález plytko založeného základu múru pristavaného k južnej stene lode (sonda 6). Foto P. Grznár.

Abb. 10. Fund der flachen Gründung einer an die Südseite des Schiffes angebauten Mauer (Sonde 6). Foto P. Grznár.

Obr. 11. Interiér starej sakristie s tehlovou dlažbou pristavanej zo severnej strany k presbytériu (sonda 14). Foto P. Grznár.
Abb. 11. Innenraum einer alten von der Nordseite her an das Presbyterium angebauten Sakristei mit Ziegelpflasterung (Sonde 14). Foto P. Grznár.

Obr. 12. Exteriér. Dilatačná škára v základovom múre lode kostola (sonda 16). Foto P. Grznár.
Abb. 12. Außenbereich. Dehnungsritze in der Fundamentmauer des Kirchenschiffs (Sonde 16). Foto P. Grznár.

prospievalo prílivu cudzích mincí z rakúskych oblastí ako vojnové udalosti, ktoré prinášali nielen strach, neistotu, biedu, ale aj stagnáciu obchodu medzi oboma krajinami. Keďže s masovejším prílivom vienských fenigov môžeme počítať až po roku 1230, prípadne 1261, výskyt uvedených razieb na území Slovenska pred týmto obdobím je pomerne vzácný. Preto minca Leopolda VI. z rokov 1210–1230 (obr. 6), objavená v Holiciach, patrí medzi unikátne razby na území Slovenska. Tento fakt najlepšie dokladajú doteraz objavené nálezy uvedených mincí z nášho územia. Spomínaný typ fenigu poznáme len z jedného pokladu mincí zo Slovenska, objaveného v Skalici (Kraskovská 1958, 338; Hunka 1996, 140, č. 38). Z celkového počtu 1464 mincí bolo až 277 ks rovnakého typu ako nami skúmaný fenig Leopolda VI. Keďže ďalšie takéto mince z nálezov zo Slovenska už nepoznáme, uvedená razba patrí medzi vzácné mince z 13. storočia na Slovensku. Aj druhý vienský fenig Albrechta II., pochádzajúci z rokov 1330–1358, patrí medzi málopočetné rakúske mince zo 14. storočia. A to aj napriek tomu, že fenigy uvedeného panovníka patria medzi pomerne frekventované a často používané mince na Slovensku v tomto období. Ich rozšírenie výrazne nezastavili ani hospodárske a mincové reformy kráľa Karola Róberta (1307–1342), ktorý zavedením novej, kvalitnejšej meny a ďalšími ekonomickými nariadeniami chcel vytlačiť obeh cudzích mincí v Uhorsku. Napriek pomernej početnosti mincí Albrechta II. typ mince, aký bol objavený v Holiciach, je relatívne vzácný. Uvedené fenigy doteraz poznáme len z jediného nálezu z Bratislavy, ukrytom niekedy okolo roku 1392 (Fiala 1994, 77–87; Hunka 1996 143, č. 66). Z horeuvedeného vyplýva, že oba vienské fenigy objavené v Holiciach patria medzi vzácné mince.

Podobne to platí aj pre jedinú uhorskú napodobeninu vienského fenigu. Tieto sa začali raziť v Uhorsku niekedy v poslednej štvrtine 13. storočia a ich hlavnou úlohou bolo vytlačiť z obehu originálne fenigy. S ich razbou sa začalo pravdepodobne počas vlády Štefana V. (1270–1272), trvala do vlády Karola Róberta. Napodobeniny sa však vyrábali približne v polovičných akostných a váhových parametroch ako pôvodné fenigy, preto ich postupne prestali prijímať nielen cudzí obchodníci, ale aj domáce obyvateľstvo. Ich razba sa teda minula očakávaným účinkom. Preto sa na začiatku 14. storočia uvedené mince začali sťahovať z obehu a postupne sa roztavovali. Z toho dôvodu poznáme v súčasnosti len veľmi malý počet nálezov s uhorskými napodobeninami. Donedávna sa poznalo osem súborov mincí zo Slovenska s týmito razbami (Hunka–Budaj 2004, 94). Napriek tomu, že po tomto období pribudlo niekoľko ďalších pokladov s uhorskými napodobeninami, ako je napríklad nález z okolia Štúrova (Hunka 2005 177–188) alebo ešte nepublikovaný súbor mincí z Bíne, uvedené razby patria medzi pomerne vzácné mince z územia dnešného Slovenska.

Poslednou mincou objavenou počas archeologického výskumu v Holiciach je grajciar Františka Jozefa I. z roku 1879. Mince pochádzajúce z mladších období, hlavne z 19.–20. storočia, patria medzi veľmi početné razby nachádzajúce sa ešte bežne v domácnostiach aj v súčasnosti. Doteraz boli mince z tohto obdobia považované za numizmaticky nie príliš zaujímavé, a preto sa im nevenovala pozornosť. Dokonca sa ešte donedávna nezasnamenávali a neevidovali ani jednotlivé nálezové kusy, výnimkou boli len hromadné nálezy mincí. Treba však povedať, že aj uvedené mince patria medzi numizmatické doklady pôsobenia našich predkov, nehovoriac o ich význame pre regionálne, prípadne hospodárske dejiny a pod.

Zhodnotenie nálezov stavebnej keramiky (M. Čurný)

V súčinnosti s postupom archeologického výskumu sa uskutočnil aj odber reprezentatívnych exemplárov stavebnej keramiky. Tieto tehly a dlaždice pochádzajú z dvanástich kontextov v interiéri a trinástich kontextov z výskumu exteriéru kostola. Jedným z prvotných poznatkov je fakt, že väčšina tehiel sa už nenachádzala na mieste svojho prvotného použitia. Práve výskyt viacerých vrstiev malty na tehách upozorňuje na ich sekundárne až terciálne použitie. Na základe charakteristických znakov v materiáli a rozmeroch je možné v súbore stavebnej keramiky zaevidovať tehly typické pre časové horizonty od romaniky po začiatok 20. stor.

Románske tehly

V súbore stavebnej keramiky sme identifikovali dva druhy románskych tehliel. Prvý predstavujú tehly na lome pórovitého charakteru a s odtlačkami častí obilovín (plevy, klasy, listy a stonky), tzv. plevovky. Vyrobené boli z obyčajnej železitej hliny, ktorá vplyvom výpalu získala charakteristické hnedočervené zafarbenie (obr. 13: 1, 2). Výpal bol nedostatočný, povrch tehly ľahko podliehal tlaku. Ich rozmery: 27,2×13,5–14,7×4,7–6,3 cm. Pochádzajú z kontextu 2 a 3 v sonde 14, múru neznámej funkcie (obr. 9) v sonde 16 a rovnako sa nachádzali aj pod hrobom č. 14. Ďalším druhom románskych tehliel sú tehly vyrobené z neželezitej hliny žltej, resp. svetlohnedej farby (obr. 13: 3, 4). Ako plnivo hlinenej masy bol použitý už piesok, no napriek tomu majú na lome pórovitý charakter. Ich rozmery: 24–27×10,7–13×4,7–6 cm. Tehly tohto druhu pochádzajú z plytko založeného múru v sonde 6 (obr. 10), z múru 6 v interiéri (obr. 3) a zo severnej steny južnej veže, kde boli použité primárne. Pochádzajú z 13. a 14. stor., pričom pri druhom druhu je badateľný príklon ku gotickému typu tehliel (bochnikovitý tvar, zahĺdzaná lícna strana, náznaky prstovania).

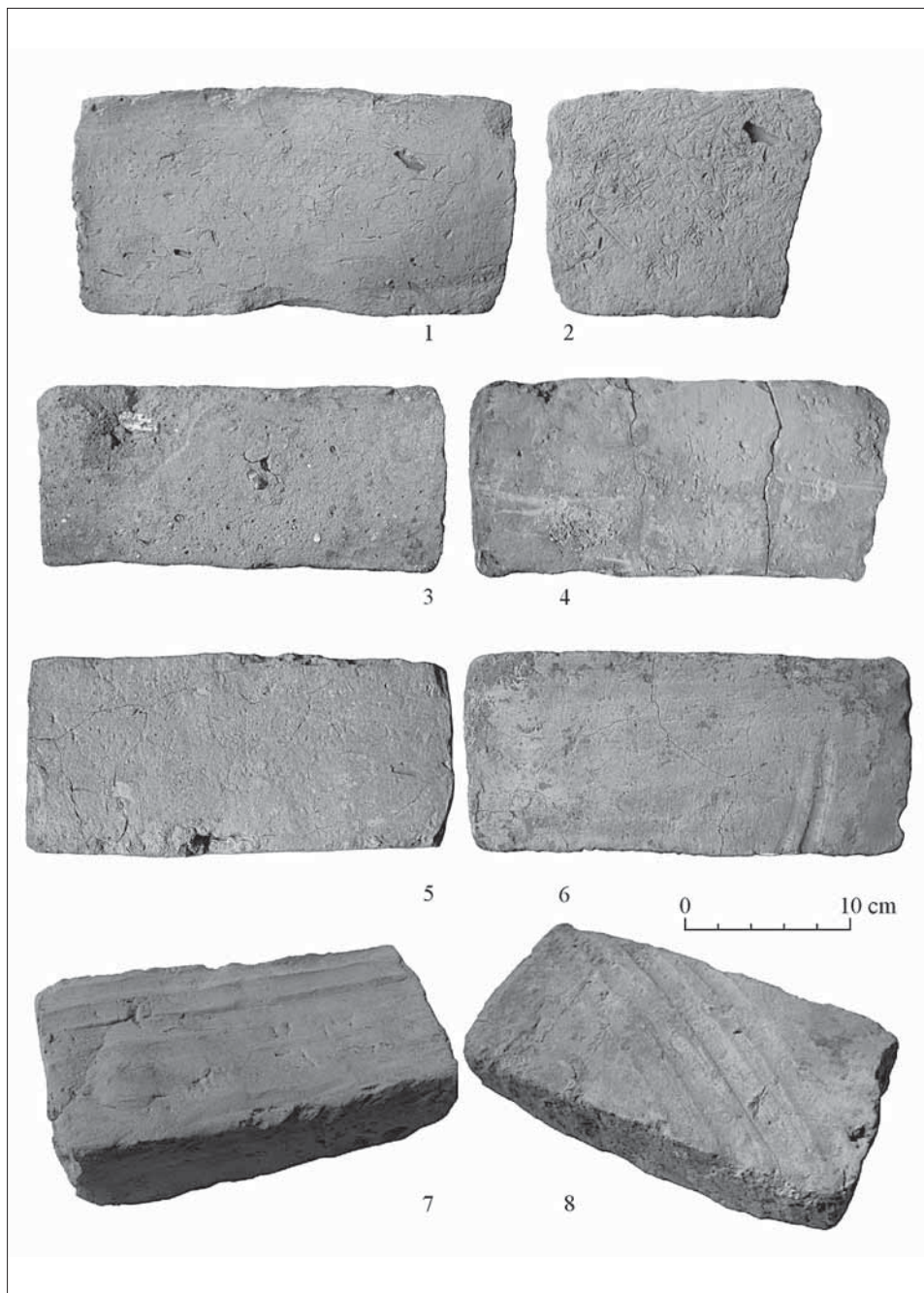
Gotické tehly a dlaždice

Aj pri gotických tehľách zaznamenávame minimálne dva druhy. Prvý predstavujú tehly vyrobené z neželezitej hliny žltej, resp. svetlohnedej až ružovej farby a s vyšším obsahom piesku v hmote. Lícna strana je zahĺdzaná a vypuklá. Aj na nich sa sporadicky objavujú odtlačky po rastlinách. Rozmery: 24,8–26,7×11,5–13,5×4,5–6,5 cm. Pochádzajú z plytko založeného múru v sonde 6 (obr. 10), zo záspy v sonde 10, múrov 1 a 2 v sonde 7 (obr. 13: 5, 6) a múrov 5 a 6 v interiéri kostola (obr. 3). Druhým druhom gotických tehliel sú tehly zo železitej hliny hnedočervenej farby s lícnou stranou opatrenou typickou kanelúrou, tzv. prstovky. Obidva druhy gotických tehliel nesú stopy po ručnej výrobe v drevenej matici a po podsýpaní pieskom. Rozmery: 22–25,3×9,5–12×4,5–6 cm. Najpočetnejšie bol zastúpený formát 22–23×9,5–11×4,5–6 cm. Pochádzajú z interiéru kostola, z múru 6 (obr. 14: 1, 2) a zo zberu. Zo sekundárnej polohy v presbytériu pochádzajú aj dve tehly s diagonálnym prstovaním s rozmermi 26–27×13,7–14×5–6 cm (obr. 13: 7, 8). Súhrnne možno gotické tehly datovať na prelom 14. a 15. stor. a do 15. stor. Nálezy dlaždíc pochádzajú z primárnej polohy vo výskumom zachytenom pôdoryse niekdajšej sakristie v exteriéri, kde boli kladené diagonálne (obr. 15: 2). Ďalšie dlaždice a ich zlomky boli druhotne použité pri výmurovke múrov 5 a 6. Dlaždice s rozmermi 18–19,5×18–19,5×4,5–6 cm boli vyrobené z jemnej železitej hliny ružovej, svetlohnedej a hnedočervenej hliny. Lícna strana je dokonale vyhladená, rubová je podsýpaná pieskom. Profil je dvojkónický. Nálezom s osobitným významom je dlaždica nájdená v nepôvodnej polohe v múre 6 (obr. 3) so zachovanou **reliéfnou výzdobou** (obr. 15: 6, 7). Tá pravdepodobne zobrazuje štylizovaný strom života, ktorý je v kresťanskom umení stotožňovaný s Kristovým krížom, čo umocňuje znak kríža v hornej časti. S výnimkou nálezov dlaždíc opatrených kolkovanou výzdobou z hradu Devín, nepublikovaných reliéfnych dlaždíc s motívom vkolokovaných rastlín a jeleňa z Kláštoriska** a Š. Holčíkom opísaných zdobených dlaždíc z Dómu sv. Martina v Bratislave (Nagy 2003, 16, 17) ide v rámci slovenskej medievalistiky o unikátny nález, rozširujúci poznatky o škále stredovekej stavebnej keramiky. Zo sondy 7 v exteriéri kostola a z múru 6 v presbytériu pochádzajú dva zlomky dlaždíc so šikmým profilom. Všetky dlaždice možno datovať do 15. stor.

Renesančné tehly

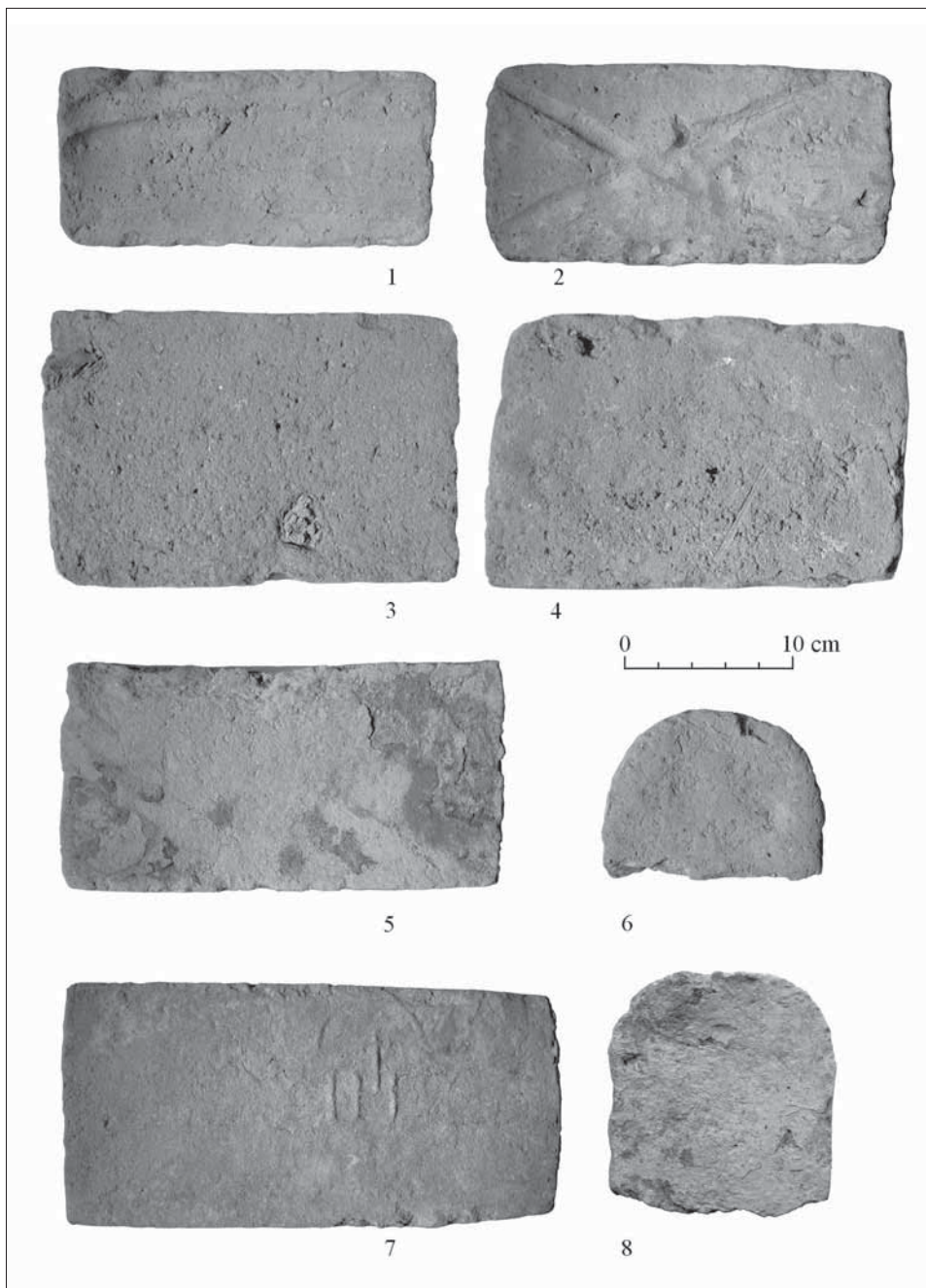
Za typicky renesančné tehly možno považovať tehly tzv. dlaždicovitého formátu (obr. 14: 3, 4). Nachádzali sa v presbytériu v nepôvodnej polohe v múre 5 (obr. 3). Vyrobené boli z neupravovanej sprášovej hliny s pieskom a mali rozmery 24,5–25×16,5×5,8–6,4 cm. Neznačované tehly dlaždicovitého formátu s rozmermi 22–25×15,5–18,5×4,5–6,5 cm predstavujú tzv. ploché renesančné tehly. S tehľami tohto charakteru a rozmerov sa relatívne často stretávame

** Za poskytnutú informáciu srdečne ďakujeme doc. PhDr. M. Slivkovi, CSc.

Obr. 13. Holice, Kostol sv. Petra a Pavla. 1 – sonda 14, k3; 2 – sonda 14, k2; 3 – sonda 6, plytko zložený múr; 4 – severný múr medzivežia; 5 – sonda 7, múr 1; 6 – sonda 7, múr 2; 7, 8 – zber v presbytériu. 7, 8 – bez mierky. Foto M. Čurný.

Abb. 13. Holice, Peter und Paulkirche. 1 – Sonde 14, k3; 2 – Sonde 14, k2; 3 – Sonde 6, flache Mauergründung; 4 – Nordmauer des Zwischenturms; 5 – Sonde 7, Mauer 1; 6 – Sonde 7, Mauer 2; 7, 8 – Oberflächensammlung im Presbyterium. Darstellungsmaßstab 1 : 4. 7, 8 – ohne Maßstab. Foto M. Čurný.

Obr. 14. Holice, Kostol sv. Petra a Pavla. 1, 2 – múr 6c; 3, 4 – múr 5a; 5 – krypta 1; 6 – sonda 6, plytko založený múr; 7 – krypta 2; 8 – múr 5b. Foto M. Čurný.

Abb. 14. Holice, Peter und Paulkirche. 1, 2 – Mauer 6c; 3, 4 – Mauer 5a; 5 – Krypta 1; 6 – Sonde 6, flache Mauergründung; 7 – Krypta 2; 8 – Mauer 5b. Darstellungsmaßstab 1 : 4. Foto M. Čurný.

napr. v Bratislave (Cheben–Bielich–Čurný 2006, 164, tab. 7: 6), Ličartovciach, Bardejove, Pezinku a rovnako aj v Košiciach (Nagy 2003, 116, kat. č. 78). Pri datovaní sa prikláňame k zaradeniu do 17. stor., pričom používanie tohto rozmeru nie je vylúčené ani v 16. stor. Zo spomínaného múru M5 pochádzajú aj dve tehly o rozmeroch 29–29,5×>23,5×5,6 cm z hliny rovnakého charakteru ako pri predchádzajúcom dlaždicovitom formáte.

Barokové tehly a dlaždice

Barokové tehly pochádzajú z výskumom objavených tehlových klenieb obidvoch krýpt (obr. 3). Tehly z konštrukcie krypty 1 boli vyrobené z menej železitej hliny, ktorá im po výpale dodala ružovú farbu a mali rozmery 25,7–27,5×13,3–13,7×5–7 cm (obr. 14: 5). Tieto rozmery sa nachádzajú v rozmedzí dvoch normalizovaných rozmerov, zavedených v roku 1715 cisárskym patentom, a síce 25,5×17×7 cm a 28,8×13,8×7 cm (Lövei 2002, 229, pozn. 79; Schimböck 1971–1973, 242, tab. V). Z konštrukcie krypty 2 pochádzajú tehly, ktorých rozmery sa pohybujú v rozmedzí 30–30,7×14,5–15,5×5,7–6,5 cm. Vyrobené boli ručne z neželezitej hliny žltej farby. Ich formát poukazuje na rozmer zaužívaný v období pokročilého baroka. Práve v tomto období si výstavba monumentálnych stavieb, kostolov a kaštieľov, vyžiadala návrat k väčším rozmerom tehál, čo upravovalo nariadenie z roku 1755 (Lövei 2002, 229, pozn. 76). V praxi išlo o rozmer 11,5×5,25×2,5 palca, t. j. cca 30×13,8×6,6 cm. Jedna z tehál bola opatrená vystupujúcou značkou IHS (obr. 14: 7). Obmeny tejto značky sú známe na tehľách z kaštieľa v Šali, kde ich možno datovať na prelom 17./18. stor. Rovnako prevedené písmeno značky H v ligatúre s krížom poznáme aj na tehľách zo 16.–18. stor. z paulínskeho kláštora vo Veľkých Lovciach-Máriačaládi. Primárne použitie tehliel v konštrukciách krýpt na základe jednej vrstvy malty svedčí o tom, že evidentne súvisia s ich výstavbou v 18. stor. Z rovnakého obdobia zrejme pochádza aj dlážka (K6) položená na múr 5 v interiéri, ktorá bola vyhotovená z dlaždičiek s rozmermi 24,5×12,5×3,5 cm. Ich spoločnými znakmi je ručná výroba, sprasová hlinka s pieskom a vyhladenie rubovej strany. Podobný formát dlaždic nám doposiaľ z územia Slovenska nie je známy.

19.–20. storočie

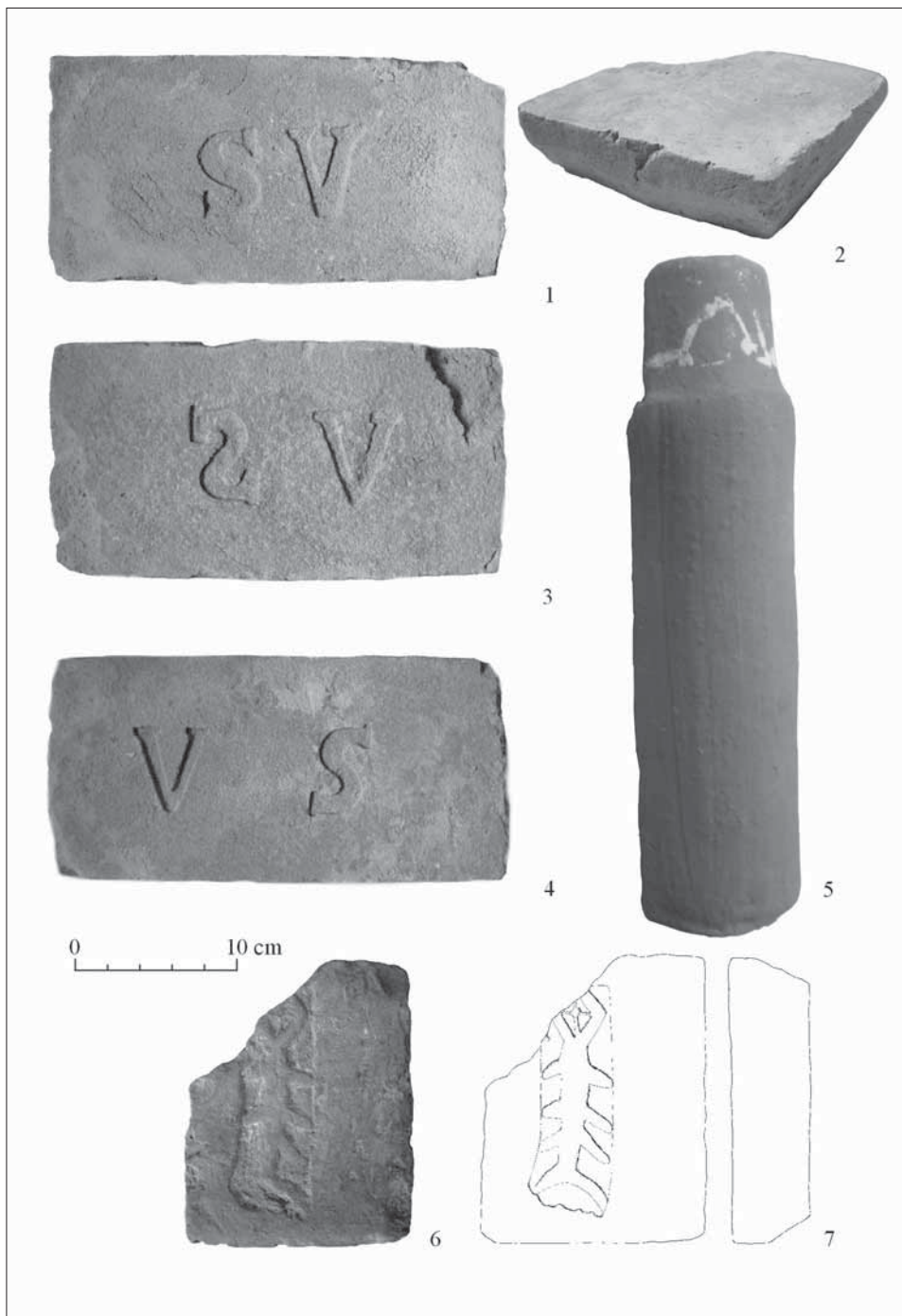
Zo základov oltárnej menzy (múry 2–4, obr. 3) pochádzajú primárne použité tehly vyrobené z neželezitej hliny žltej farby o rozmeroch 28,5×14–14,5×6,5–7 cm. Sú opatrené negatívne prevedenou značkou SV – *Somorja Város* (*mesto Šamorín*) a jej variantmi (obr. 15: 1, 3, 4). Unifikácia rozmerov tehál, stopy po strojovej výrobe a spôsob prevedenia značiek naznačujú, že ide o tehly vyrábané po roku 1883, kedy boli rozmery celokrajinsky normalizované na rozmer 29×14×6,5 cm (Čurný 2006, 54). Možno predpokladať, že označovanie tehliel v maďarskom jazyku pretrvalo do roku 1918.

Tehlové tvarovky

Opäť z nepôvodnej polohy pochádzajú dva zlomky tehlových tvaroviek. Pôvodne išlo o tehly s jednou užšou stranou, zaoblenou do polkruhu (obr. 14: 6, 8). Rozmery: ?×13–13,5×5–6,3 cm. Boli vyrobené z obyčajnej železitej hliny, ktorá bola na lome pórovitá. Tvarovky zároveň niesli stopy po vypálenom rastlinnom materiáli a viacerých vrstvách malty. Zhodnosť výrobných technológií i charakteru keramickej hmoty s románskymi plevovkami nevylyčuje ich súčasnosť.

Krytina

Zo zásypov zistených v sondách 7, 12 a 13 pozdĺž stien presbytéria v exteriéri pochádza najviac zlomkov strešnej krytiny. V jej súbore dominuje korýtková strešná krytina, plochá krytina (škridlice) je zastúpená minimálne. Korýtková strešná krytina sa skladala z dvoch základných tvarov: tzv. mnícha a mníšky. Obidva mali polvalcovitý tvar a telo zúžené v hornej, resp. dolnej časti. Mníška bola opatrená hákom (nosom) na pripevnenie na konštrukciu strechy. Jeden mních bol položený a spevnený maltou tak, že sčasti prekryval dve

Obr. 15. Holice, Kostol sv. Petra a Pavla. 1, 3, 4 – múry 2–4; 2 – sonda 14, dlážka 1; 5 – sonda 13; 7, 8 – múr 6d. 2 – bez mierky. Foto M. Čurný.

Abb. 15. Holice, Peter und Paulkirche. 1, 3, 4 – Mauern 2–4; 2 – Sonde 14, Bodenplatte 1; 5 – Sonde 13; 7, 8 – Mauer 6d. 2 – ohne Maßstab. Darstellungsmaßstab 1 : 4. Foto M. Čurný.

mníšky (Goll 1984, 52; Nagy 2004, 202). Kompletne zachovaný exemplár tzv. mnícha mal rozmery: 42×12,5(8,5)×2 cm. Svetlosť v zúženej partii bola 2,3 cm a v rozšírenej časti bola 5,5 cm (obr. 15: 5).

Záver

Archeologický výskum Kostola sv. Petra a Pavla v Holiciach ukázal, že v 1. pol. 18. stor. došlo k veľkej úprave interiéru presbytéria. Pri tejto aktivite bola do značnej miery zlikvidovaná stratigrafia obsahujúca staršie dlažby či hroby. Poukazujú na to početné nálezy ľudských kostí a zriedka i nálezy stredovekých dlaždíc v sekundárnych polohách. V rámci úpravy bola v juhozápadnej časti vybudovaná rozsiahla krypta presahujúca do lode kostola. V písomných prameňoch by mohla na úpravu presbytéria poukazovať zmienka vo vizitácii holickej farnosti z konca 18. storočia, kde sa uvádza obnova kostola v roku 1720. Archeologický výskum ďalej odkryl menšiu kryptu, dve fázy schodov oddeľujúcich oltárovú časť presbytéria z 18. stor., murovaný základ oltárnej menzy z konca 19. storočia, ako i 9 novovekých hrobov. Výskum však nepreukázal prítomnosť stredovekej architektúry, ktorá by potvrdzovala hypotézu o existencii staršej fázy presbytéria v tomto priestore.

Archeologický výskum realizovaný v exteriéri kostola so sebou priniesol ďalšie nálezové situácie, doplnujúce informácie o podobe kostola v najstaršom období jeho existencie a jeho stavebnom vývoji. Ku kľúčovým zisteniam výskumu patrí interpretácia dvoch hrobov (hrob č. 2 v sonde 15, hrob č. 7 v sonde 11), ktoré sú narušené výstavbou presbytéria a severnej steny lode. Uvedené superpozície možno podľa nás spájať s existenciou staršieho kostola menšieho pôdorysného rozsahu približne v miestach súčasnej architektúry kostola. Vzhľadom na existenciu dilatačných spár v severnej a južnej stene lode (sonda 6 a sonda 16, obr. 5) nemožno vylúčiť ani existenciu staršej, doposiaľ neznámej románskej stavebnej fázy situovanej v interiéri dnešnej lode. Zaujímavý je aj nález mince Leopolda VI. z prvej polovice 13. stor. (1210–1230), teda do horizontu predpokladaného obdobia výstavby, či do obdobia tesne pred výstavbou architektúry kostola s doposiaľ viditeľnými románskymi prvkami. V súvislosti s počiatkami kostola sa nám ďalej javí ako závažné zistenie o previazaní základových murív polygonálneho presbytéria a lode kostola z exteriérovej i interiérovej strany, ktoré podľa nás vylučuje datovanie polygonálneho presbytéria do poslednej tretiny, resp. zač. 15. storočia (Balázsová 1999, 48–62; Leixner–Pakan 1981, 20). Tento fakt ďalej podporuje vyhodnotenie románskych a ranogotických detailov presbytéria. Zistilo sa, že románska sedíla v južnej stene presbytéria je na uvedenom mieste umiestnená primárne, bez akýchkoľvek stôp po jej sekundárnom osadení. Rovnako pozostatok gotického okna v stene presbytéria nad vstupom do sakristie vykazuje výrazné znaky raného gotického slohu. V exteriéri kostola sa pod rímsou presbytéria a na dvojveží nachádza zuborez, o ktorom sa v literatúre (Balázsová 1999, 43; Leixner–Pakan 1981, 20) predpokladá, že v prípade dvojvežia ide o pozostatok románskej a v prípade presbytéria gotickej fázy výstavby. Uvádza sa, že stavebníci architektúry presbytéria prvok zuborezu rešpektovali, resp. akceptovali a nadviazali naň v novom gotickom murive. Takýto priebeh prestavby sa nám v období vrcholnej gotiky nezdá pravdepodobný. Na základe jednoznačnej previazanosti murív presbytéria a lode východne od vertikálnych dilatačných škár sa domnievame, že vyššie opísané zmiešané architektonické prvky románskeho a ranogotického tvaroslovia vznikli v jednej stavebnej etape v prechodnom období, kedy mohlo dochádzať k prelinaniu obidvoch slohov. K ďalším výsledkom archeologického výskumu exteriéru patria nálezy základových častí architektur, v minulosti pristavaných k južnej a severnej strane obvodového múru lode a k severnej stene presbytéria. Pri južnej exteriérovej stene lode bol v priestore (sonda 6), kde boli v minulosti (Leixner–Pakan 1981, 19) zistené pozostatky románskeho portálu, nájdený plynko založený múr obdĺžnikového pôdorysu s pôvodnými rozmermi 380x60 cm, rovnobežný dlhšou stranou so stenou lode kostola. Os románskeho vstupu prechádza stredovou časťou murovaného základu. Predpokladáme, že plytký základ tvoril

časť konštrukcie súvisiacej s románskym portálom, napr. schodíkmi. Táto skutočnosť je podporená aj značnou výškou oblúka portálu, nachádzajúceho sa viac ako 3 metre nad súčasťou úrovňou terénu. Pri severnej stene presbytéria (sonda 14) sa našli základové časti východného a západného múru zaniknutej sakristie známej z písomných prameňov. V jej interiéri boli odkryté pozostatky diagonálne kladenej pálenej dlažby štvorcového tvaru, datovanej do 15. storočia. Ďalšou architektúrou zistenou pri výskume exteriéru kostola je nález 70 cm širokého múru (sonda 16), pripájajúceho sa v pravom uhle na loď. Múr mal dve stavebné fázy, pričom staršiu z nich možno na základe stavebného materiálu (tzv. plevovky) datovať do románskeho obdobia. Interpretácia čiastočne odkrytého múru zostáva zatiaľ otvorená.

Z archeologického výskumu vyplývajúca existencia staršieho kostola, resp. staršej románskej fázy ukrytej pravdepodobne v lodi Kostola sv. Petra a Pavla, môže definitívne preukázať až archeologický výskum uskutočnený pri príležitosti plánovanej výmeny dlažby v lodi kostola.

K tisku doporučil doc. PhDr. Michal Slivka, CSc.

Literatúra a nepublikované pramene

- BALÁZSOVÁ, A., 1999: Stredoveký kostol sv. Petra a Pavla v Holiciach (Príspevok k stavebným dejinám), rkp. nepubl. diplomovej práce uložené na FiF UK Bratislava. Bratislava.
- ČURNÝ, M., 2006: Poznatky o výrobe a značovaní tehiel na území mesta Nitra a na jeho okolí v období novoveku. Arch. Technica 17, 52-65. Brno.
- FIALA, A., 1994: Hromadný nález rakúskych a bavorských mincí zo 14. storočia v Bratislave, Folia Numismatica 6-7, 77-87. Brno.
- GOLL, J., 1984: Kleine Ziegel-Geschichte. Zur Einordnung der Ziegelfunde aus der Grabung St. Urban. In: Stiftung Ziegelei Museum Meienberg Cham 2, 31-74. Baar.
- HÓMAN, B., 1916: Magyar pénztörténet 1000-1325. Budapest.
- HUNKA, J., 1996: Vplyv rakúskych mincí na peňažné pomery stredovekého Slovenska (12.-15. storočie), Slovenská numizmatika 14, 129-148.
- 1998: Mince Arpádovcov a ich odraz v hospodárskych vzťahoch stredovekého Slovenska, rkp. nepubl. kandidátskej dizertácie uložená v AÚ SAV Nitra. Nitra.
- 2005: Nález rakúskych mincí z prelomu 13. a 14. storočia z okolia Štúrova, Zborník SNM XCIX, História 45, 177-188.
- HUNKA, J.-BUDAJ, M., 2004: Poklad mincí z druhej polovice 13. storočia z Pezinka, Zborník SNM XCVIII, História 44, 85-97.
- HUNKA, J., 2005: Nález rakúskych mincí z prelomu 13. a 14. storočia z okolia Štúrova, Zborník SNM XCIX, História 45, 177-188.
- CHEBEN, I.-BIELICH, M.-ČURNÝ, M., 2006: Záchraný archeologický výskum na Hodzovom námestí v Bratislave, SZ AÚ SAV 40, 155-175.
- KOCH, B., 1994: Corpus Nummorum Austriacorum. Band I. Wien.
- KRASKOVSKÁ, L., 1958: Nález fenigov v Skalici, Numismatický zborník 5, 338.
- LEIXNER, A.-PAKAN, J., 1981: Záznam o prieskume a priebehu opravy r. kat. kostola Petra a Pavla v Holiciach, ulož. Archív PÚ SR Bratislava, R 3366. Bratislava.
- LÖVEI, P., 2002: Adatok a magyarországi téglagyártás és felhasználás történetéhez, Magyar Műemlékvédelem 11. 225-265. Budapest.
- MORAVEC, J., 1990: Mince Františka Jozefa I. a Karla I. Praha.
- NAGY, P., 2003: Stredoveká stavebná keramika na Slovensku, rkp. nepubl. diplomovej práce uložené na KA FiF UK Bratislava. Bratislava.
- 2004: Stredoveká a včasnónovoveká pálená strešná krytina na Slovensku, Zborník SNM XCVIII, Archeológia 14, 201-210.
- NOVÁK, M., 2004: Príspevok k výskumu stredovekých kamenných krstiteľníc na Slovensku, AH 29, 507-522.
- RUPP, C., 1995: Hochzeit am Grabe - Die Totenkronen vom Frauenkirchhof. In: Archäologie aktuell im Freistatt Sachsen 3, 226-227. Dresden.
- SCHIRMBÖCK, A., 1971-1973: Die chronologische Formate-Tabelle des Wiener Mauerziegels und das Herkommen ihrer Maßgrundlagen in den Jahrtausenden. (Grundlage zur Datierung von Altmauern.), Jahrbuch Landeskunde Niederösterreich 39, 201-253. Wien.
- SOKOLOVSKÝ, L., 2002: Správa stredovekej dediny na Slovensku. Bratislava.

SÚPIS PAMIATOK, 1967: Súpis pamiatok na Slovensku, Zväzok I. (A–J) Bratislava.

VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU 1977: Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I. Bratislava.

ŽUDEL, J., 1984: Stolice na Slovensku. Bratislava.

Zusammenfassung

Die Ergebnisse der archäologischen Untersuchung der Peter und Paulkirche in Holice, Bezirk Dunajská Streda (Niedermarkt)

Die archäologische Untersuchung der Peter und Paulkirche in Holice ergab, daß es in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts zu einem großem Umbau des Presbyteriums gekommen ist. Bei diesen Aktivitäten wurde die Stratigraphie in beträchtlichem Maße zerstört, welche ältere Pflasterungen bzw. Gräber enthielt. Darauf deuten zahlreiche Funde von menschlichen Knochen und in selteneren Fällen auch Funde von mittelalterlichen Bodenplatten in sekundären Lagen hin. Im Rahmen des Umbaus wurde im südwestlichen Teil eine weiträumige Krypta errichtet, die bis ins Kirchenschiff hineinreicht. In den schriftlichen Quellen könnte es sich bei der Erwähnung in einer Visitation der Pfarrei Holice vom Ende des 18. Jahrhunderts, in der die Erneuerung der Kirche im Jahr 1720 genannt wird, um einen Hinweis auf den Umbau handeln. In der archäologischen Grabung wurden ferner eine kleinere Krypta, zwei Treppenphasen, welche den Altarteil des Presbyteriums aus dem 18. Jahrhunderts abtrennen, den gemauerten Unterbau der Altarmensa vom Ende des 19. Jahrhunderts sowie 9 neuzeitliche Gräber freigelegt. Die Grabung hat jedoch keine Präsenz einer mittelalterlichen Architektur aufgezeigt, welche die Hypothese von der Existenz einer älteren Phase des Presbyteriums in diesem Raum bestätigen würde.

Die außerhalb der Kirche durchgeführte Grabung hat weitere Fundsituationen, ergänzende Informationen über die Gestalt der Kirche in der ältesten Zeit ihrer Existenz und über ihre baulichen Entwicklung mit sich gebracht. Zu den gewonnenen Schlüsselerkenntnissen der Grabung zählt die Interpretation zweier Gräber (Grab Nr. 2 – Sonde 15, Grab Nr. 7 – Sonde 11), die durch den Bau des Presbyteriums und der Nordwand des Kirchenschiffes verletzt wurden. Die besagte Superposition läßt sich unserer Auffassung nach mit der Existenz einer älteren Kirche mit kleinerem Grundriß in Verbindung gebracht werden, die sich annähernd an der Stelle der gegenwärtigen Kirchenarchitektur befunden hat. Im Hinblick auf die Existenz von Dehnungsfugen in der Nord- und Südwand des Schiffes (Sonde 6 und Sonde 16, Abb. 5) kann auch die Existenz eines älteren, bisher unbekanntes romanischen Bauphase nicht ausgeschlossen werden, die hypothetisch im Innenraum des heutigen Schiffes situiert war. Interessant ist auch der Fund einer Münze von Leopold VI. aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts (1210–1230), also aus dem Horizont der vermutlichen Bauzeit, bzw. aus der Zeit kurz vor dem Bau der Architektur der Kirche mit den bisher sichtbaren romanischen Elementen. Im Zusammenhang mit den Anfängen der Kirche erscheinen uns ferner die Feststellung bzgl. der Verbindung der Grundmauern des polygonalen Presbyteriums und des Kirchenschiffes sowohl von der Innen- als auch von der Außenseite her als bedeutsam, welche unserer Auffassung nach eine Datierung des polygonalen Presbyteriums in das letzte Drittel des 14., bzw. in den Anfang des 15. Jahrhunderts ausschließt (Balázsová 1999, 48–62, Leixner–Pakan 1981, 20). Dieses Faktum wird ferner durch die Auswertung der romanischen und frühgotischen Details des Presbyteriums gestützt. Es wurde festgestellt, daß das romanische Chorgestühl in der Südwand des Presbyteriums an der betreffenden Stelle primär angebracht wurde, ohne irgendwelche Spuren ihrer sekundären Anbringung. Ebenso deutet auch der Überrest eines gotischen Fensters in der Wand des Presbyteriums über dem Eingang in die Sakristei auf einen ausgeprägt frühgotischen Stil hin. Im Außenraum der Kirche befindet sich unter dem Sims des Presbyteriums und am Zwillingsturm ein Zahnfries, über den man in der Fachliteratur (Balázsová 1999, 43; Leixner–Pakan 1981, 20) vermutet, daß es sich im Falle des Zwillingsturms um ein Überbleibsel der romanischen und im Falle des Presbyteriums der gotischen Bauphase handelt. Man führt aus, daß die Bauherren der Architektur des Presbyteriums das Element des Zahnfries respektierten, bzw. akzeptierten und im neugotischen Mauerwerk daran anknüpften. Ein solcherart erfolgter Umbau erscheint uns in der Zeit der Hochgotik unwahrscheinlich. Aufgrund der eindeutigen Verbundenheit der Mauern des Presbyteriums und des Schiffes östlich von den vertikalen Dehnungsritzen vermuten wir, daß die oben beschriebene Mischung architektonischer Elemente romanischer und frühgotischer Formgebung in einer Bauetappe der Übergangszeit entstanden waren, in welcher es zu einer Verschmelzung beider Stile hat kommen können. Zu weiteren Ergebnissen der archäologischen Untersuchung zählen die Funde von Fundamentteilen der Architekturen, die in der Vergangenheit an die Süd- und Nordseite der Außenmauern des Schiffes und an die Nordwand des Presbyteriums angebaut worden waren. An der südlichen Außenmauer des Schiffes wurde an der Stelle (Sonde 6), an der in der Vergangenheit (Leixner–Pakan 1981, 19) Reste eines romanischen Portals entdeckt wurden, eine flache Mauergründung mit rechteckigem Grundriß und den ursprünglichen Abmessungen von 380x60 cm entdeckt, deren längere Seite parallel zur Wand des Kirchenschiffes verläuft. Die Achse des romanischen Eingangs reicht über den mittleren Teil der gemauerten Gründung hinaus. Wir vermuten, daß die flache Gründung einen Bauteil darstellte, der mit dem romanischen Portal zusammenhing, etwa mit den Stufen. Diese Tatsache wird auch durch die beträchtliche Höhe des Portalbogens gestützt, der sich in einer Höhe von mehr als 3 Metern

über Geländeneiveau befindet. An der Nordwand des Presbyteriums (Sonde 14) wurden Fundamenteile der Ost- und Westmauer der verschwundenen Sakristei gefunden, die uns aus den schriftlichen Quellen bekannt ist. In ihrem Innenraum wurden Überreste von diagonal verlegten gebrannten Bodenplatten mit viereckiger Form freigelegt, die ins 15. Jahrhundert datiert wurden. Eine weitere Architektur, die bei den Grabungen im Außenbereich der Kirche entdeckt wurde ist der Fund einer 70 cm breiten Mauer (Sonde 16), die sich im rechten Winkel an das Schiff anschließt. Die Mauer hatte zwei Bauphasen, wobei die ältere von ihnen aufgrund des Baumaterials (sog. Leichtlehmziegel) in die romanische Zeit datiert werden kann. Die Interpretation der teilweise freigelegten Mauer bleibt vorerst noch offen.

Die aus der archäologischen Untersuchung hervorgehende Existenz einer älteren Kirche, bzw. einer älteren, im Schiff der Peter und Paulkirche verborgenen romanischen Phase, kann definitiv erst durch eine archäologische Untersuchung nachgewiesen werden, die im Rahmen der geplanten Erneuerung der Bodenplatten des Kirchenschiffs durchgeführt wird.

Übersetzung: Bernd Magar

